

TÜRKİYE'DE MOLIÈRE

Metin AND

Kolaylıkla denebilir ki oyun yazarları içinde hiç biri, Molière ölçüsünde evrenselliğe ulaşmamıştır. Hemen her ulus, Molière'i öylesine benimsemiştir ki, ona bir Fransız'dan çok kendi bir ulusal yazarı gözüyle bakmış, benimsemiştir. XIX. yüzyılda bizim gibi Batı örneğinde bir tiyatro kurma çabasına girmiş hemen bütün ülkelerde, özellikle İslam ülkelerinde Molière başlıca kaynak ve örnek olmuştur. Niçekim Azerbeycan uyanış edebiyatının öncüsü Mirza Feth-Ali Ahundzade'nin eserleri özgün olmakla birlikte, belirli bir Molière etkisinin izlerini göstermekte, öyle ki kendisine "Azerbeycan'ın Molière'i" denmektedir¹. İran'da Batı örneğinde tiyatro XIX. yüzyılın ikinci yarısında Ahundzade'nin eserlerini Farsça'ya çevirmekle başladı; gene ilk denemeler Molière uyarlamaları yapıldı. Örneğin 1869'da Habib İsfahani *Le Misanthrophe*'u *Güzariş Merdümgiriz* adıyla çevirdi; gene aynı yıllarda Muhammet Hasan Han ile İtimad el-Saltana *Le Médecin Malgré lui*'yi *Tabib İcbari* başlığı ile uyarladılar². Batı örneğinde Arap tiyatrosu da Molière ile başladı. İlk tiyatro temsili 1848'de Beyrut'ta Marun el-Nakkaş'ın Molière'den manzum olarak çevirdiği *L'Avare* oldu³. İkinci denemesi kendi yazdığı *Ebu'l-Hasan el-mughaffal*'da Molière'in *L'Etourdi*'sinden izler görüldü⁴. Üçüncü oyunu *el-Hasud* ise Molière'in *Tartuffe*'ünde uyarlamadır⁵. 1887'de Şam'da kurulan tiyatrodada da bir çok Molière uyarlaması oynandı⁶. Yakub ibn Rufail Sanua Molière'den esinlenerek bir çok oyun yazdı, ve Kahire'deki kendi tiyatrosunda kendi de oyuncu olarak katılıp

¹ bkz. A. Caferoğlu, "XIX uncu Asır Büyük Azeri Reformatörü Mirza-Feth-Ali Ahundzade", *Annali del (R) Insitute Orientale di Napoli*, N.S.1 (1940), ss. 69-85

² bkz. Medjid Rezvani, *Le Théâtre et Danse en Iran*, Paris 1962, s. 136.

³ Jacob M. Landau, *Studies in The Arap Theatre and Cinema*, Philadelphia 1958, s. 57.

⁴ Landau, *a.g.e.*, s. 58.

⁵ *a.e.*, s. 59.

⁶ *a.e.*, s. 62.

de *Pourceaugnac* müzikli olarak oynanmıştı¹⁶. Aslında bu eser daha önce de Türkçe olarak sahneye çıkarılmıştı. Ermenice yanında Türkçe temsiller de veren ikinci tiyatro topluluğu Vaspuragan Topluluğu, İzmir'de iki tiyatro süremi pek çok oyun oynamış, bu arada Molière'den de *Monsieur de Pourceaugnac*, *Zoraki Hekim*, *Zoraki Nikâh*, *Tartuffe*, *George Dandin*, sunulmuştur. Bu tiyatronun önemi ilk Türkçe temsilleri veren topluluklardan birisi olmasının yanısıra, ayrıca bu topluluğun yönetmeni olan Osmanlı Tiyatrosu'nun kurucusu Güllü Agop'un tiyatro görgüsünü, deneyimini burada kazanmış olması, oyun dağarını genişletmesi bu topluluk ile olmuştur¹⁷.

Osmanlı Tiyatrosu'nun oynadığı Molière çeviri ve uyarılarından örnekler görelim¹⁸. Ahmet Vefik Paşanın çevirdiği *Aşk-ı Tabib*, 1874-75 süreminde, aynı oyun *Tabib-i Aşk* adıyla 1870'de oynanmıştı. Ali Beyin uyarladığı *Ayyar Hamza* 1872, 1873, 1879, ve 1880'de oynandı. Kesin olarak saptayamadığımız ve çevireninin adını bilmediğimiz *Le Bourgeois Gentilhomme* 1872-73 süresine raslamaktadır. *Don Juan* 1877'de oynanmıştır. Gerçi bu oyunun basılı çevirisinde *Don Civanî* adını koymuş olmakla birlikte Osmanlı Tiyatro'sunun sözü geçen temsilinin çevirisini de gene Ahmet Vefik Paşanın yapmış olduğunu sanmaktayız. *Hayali Hasta* Ahmet Vefik Paşanın uyarlamasıdır, 1871'de 1874-75 süreminde ve 1879'da oynanmıştır. Kitap olarak yayınlandığında adı *Meraki* olmuştur. Teodor Kasab'ın iki uyarlaması oynanmıştır. Bunlardan *İşkilli Memo* [= *Sganarelle*] 1875'te oynanmıştır. *Pinti Hamit* ise 1874 ve 1875'te oynanmıştır. Ali Bey, *George Dandin*'i önce *Tosun Ağa* olarak uyarlamış, 1870'te oynanmış, daha sonra siyasal nedenlerle¹⁹ adını *Memiş Ağa*'ye çevirmiş, eser bu yeni adıyla 1875 ve 1879'da oynanmıştır. *Monsieur de Pourceaugnac*, adıyla, 1869, 1871, 1874-75 süreminde ve 1878'de oynanmıştır, çevirenin adını bilmiyoruz. Ahmet Vefik Paşanın uyarlaması *Zor ile Hekim* (baskısında *Zoraki Tabib*) 1871'de ve 1874-75 süresinde oynanmıştır. Gene Ahmet Vefik Paşanın uyarlaması *Zor Nikâh* 1870'te, 1872'de,

¹⁶ bkz. *Ruzname-i Ceride-i Havadis*, 29 ramazan 1282, sayı 344; bu temsil üzerine yarısı Türkçe yarısı Ermenice bir el ilânı da vardır; ayrıca bkz. *La Turquie*, 1 mart 1866.

¹⁷ Bu topluluk üzerine geniş bilgi için bkz. Metin And, "Güllü Agop Tiyatrosundan Önce Türkçe Temsiller veren Bir Topluluk: Vaspuragan Topluluğu (1862-1864)" *Forum*, 1 şubat 1966.

¹⁸ Bunlar için bkz. Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu*, Ankara 1972, "Oynanmış Oyunlar Dizini".

¹⁹ Gerek bu gerek, *Pinti Hamit* üzerine bu siyasal nedenler için bkz. And, *a.g.e.*, s. 245.

1874'te oynanmıştır. Osmanlı Tiyatrosu büyük bir olasılıkla bu saydıklarımızdan başka Molière çeviri ve uyarlamaları oynamıştır, ancak eldeki belgeler ve gazete koleksiyonları ile bu kadarını saptayabildik. Molière çevirilerinin ve uyarlamalarını en çok oynayan topluluk Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa'daki valiliği sırasında kurduğu tiyatro olmuştur. 1879'dan 1882'e dek üç yıl süren bu çalışmalarda Paşa ile işbirliği yapan Ahmet Fehim'in anlarına göre 34 Molière oynanmıştır²⁰; bu ise Molière'in eserlerinin tamamı demektir. Ahmet Vefik Paşa'nın çeviri ve uyarlamalarından 16'sının elimizde gerek eski gerek yeni harflerle baskısı vardır: *Savruk* [= *L'Etourdi*], *İnfilâl-i Aşk* [= *Le Dépit Amoureux*], *Dudu Kuşları* [= *Les Précieuses Ridicules*; daha önceki adı *Ziyet Furuşlar*'dı], *Kocalar Mektebi* [= *L'Ecole des Maris*], *Kadınlar Mektebi* [= *L'Ecole des Femmes*], *Zor Nikâh* [= *Le Mariage Forcé*], *Tartüf* [= *Le Tartuffe*], *Don Cıvani* (= *Dom Juan ou le Festin de Pierre*), *Tabib-i Aşk* [= *L'Amour Medecin*], *Adamcıl* (= *Le Misantrope*), *Zoraki Tabib* [= *Le Medecin Malgre Lui*], *Yorgaki Dandini* [= *George Dandin*], *Azarya* [= *L'Avare*], *Dekbazlık* [= *Les Fourberies de Scapon*], *Okumuş Kadınlar* [= *Les Femmes Savantes*], *Meraki / Hayali Hasta* [= *Le Malade Imaginaire*]. Bu listede yer almayan fakat Ahmet Vefik Paşa'nın basılı olduğu Harrassowitz Katoloğu no. 377. sayfa 3'te *Le Medecin Volant*'nın ikinci kez basılmış olduğu gösterilmiştir²¹. Ahmet Paşa'yı Bursa valiliğinden azledilmesiyle sonuçlanan soruşturmayı yürüten İstinaf Mahkemesi hukuk bölümü üyesi Avlonyalı Ferit Bey (sonra Paşa) raporunun 11. maddesinde şöyle diyordu: "Tiyatroya mahsus on dokuz piyesi, ruhsat-ı resmiye almaksızın Bursa matbaasında bastırılmış ve bundan dolayı matbaaya yirmibin kuruş borcu kalmıştır"²². Böylece basılı oyunlar yukarıda adlarını saydığımız 16 oyundan başka üç oyunun daha olduğunu öğreniyoruz. Mustafa Nihat Özön bu onaltı oyunu latin harfleriyle yayına hazırlamış ve yayınlamıştır²³. Bu dizinin ilk oyunu *Savruk* için yazdığı önsözde Mustafa Nihat Özön şu açıklamayı yapıyordu: "Ahmet Vefik Paşa Molière'i Türkçeye naklederken kitapların basımı esnasında, *Savruk* ile *Dudu Kuşları*'nı zeyil olarak ve ayrı numara yürüterek

²⁰ bkz. Ahmet Fehim, "Sanatkâr Başında Tabak Kırılmasına İzin Vermez!", *Vakit*, 10 temmuz 1926.

²¹ bkz. O. Hachtmann, "Türkische Übersetzungen Aus Europäischen Literaturen Ein Bibliographischer Versuch", *Die Welt des Islams*, Bd. 2, 1918 ss. 1-23.

²² bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul 1969 (dördüncü baskı), s. 691.

²³ 4 cilt, [İstanbul], 1933.

tiyatro çalışmaları sırasında Molière üzerine bilgi ve sevgisini Ahmet Vefik Paşa aracılığıyla kazanan Feraizcizade, Ahmet Vefik Paşa'dan çok değişik olarak, Molière'i uyarlamamış, ondan esinlenerek yepyeni bir anlayışla özgün ve yerli renklerde yaratılar ortaya koymuştur. *Teehhül yahut İlk Gözâğrısı* adlı komedyasında Akile Dudu, Molière komedyalarındaki becerikli ara buluncu kadınları andırır.. Onun *İnatçı veyahut Çöpçatan* adlı komedyasındaki dönen dolaplarda Molière'in özellikle *Les Fourberies de Scapin*'ini andıran yerler vardır. Bunun gibi *Kırk Yalan Köse* ile onun ardı olan *Yalan Tükendi*'de eksen kişi Köse Mahir'le onun yalanlarına kanan safdil insanların Molière'in eserlerine özellikle *Tartuffe*'e yakınlığı açık seçik bellidir. Ancak Feraizcizade'nin Molière'e en yakın eseri *Evhami*'dir. Bu eser, karakterleri, olaylar dizisi, dolantıları bakımından Molière'in *Le Malade Imaginaire*'i ile *Tartuffe*'ünün bir karışımı gibidir.

Meşrutiyet'e gelince bu dönemin tiyatrosunda Molière'in yeri her bakımdan ve önemsizdir. Bu dönem tiyatrosu çeviri ve uyarlamada daha çok Batının hafif eserlerine, vodvillerine dönüktür. Bununla birlikte bu dönemde oynanmış Molière temsillerini şöyle sıralayabiliriz:³²

- *Ayyar Hamza*: Millî Osmanlı Tiyatrosu 1912'de, Osmanlı Donanma Cemiyeti 1914'te oynamıştır.

- *Meraki*: Tiyatrosu topluluğu 1922'de oynamıştır.

- *Pinti [Hamit]*: Ahmet Fehim topluluğu 1912'de, Millî Osmanlı Tiyatrosu 1912'de, Burhanettin topluluğu 1922'de oynamıştır.

- *Yirmi Çocuklu Baba*: Millî Osmanlı Tiyatrosu 1912'de, Neşit topluluğu 1913'te oynamıştır.

- *Zoraki Tabib*: Ahmet Fehim topluluğu 1912'de

- *Zor Nikâhı*: Sahne-i Heves 1908'de Minakyan /Ahmet Fehim Topluluğu 1910'da, Ahmet Fehim / Raşit Rıza Topluluğu 1913'te, Rıza Topluluğu 1914'te, Hasan /Binemeciyan Topluluğu 1909'da, Türk Tiyatrosu 1921'de oynadı.

Le Malade Imaginaire'in yeni bir çevirisi İbrahim Ali, *Mariz-i Muhayyel* adıyla yapmıştır³³. *Dergâh* dergisi de Ahmet Vefik Paşa'nın *Meraki* ve *Zor Nikâhı* uyarlamalarını yayınlamıştır. Bu dönemde Mo-

³² Bunlar için bkz. Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu*, Ankara 1971, "Oynanmış Oyunlar Dizini".

³³ *Gülzar* dergisinin 1325 yılı 2. sayısında yayınlanmasına başlanan bu çeviri derginin tam koleksiyonu olmadığından bitip bitmediği kesin olarak bilinmemektedir.

lière ile ilgili önemli bir olay Türk Tiyatrosu topluluğunun Molière'in 300. doğum yıldönümünü kutlaması için bir anma gününde *Meraki*'nin oynanması oldu³⁴.

Cumhuriyet döneminde Molière önemle ele alındı, aşağı yukarı bütün eserleri Türkçeye çevrilerek yayınlandı³⁵. Bu çeviriler içinde çok başarılı olanlar vardır. Örneğin Yaşar Nabi Nayır'ın *Cimri*, gene *Cimri*'nin Sabahattin Eyüboğlu eliyle çevirisi, Bedrettin Tuncel'in *Kadınlar Mektebi*, Lûtfi Ay'ın *Hastalık Hastası* çevirileri gibi. Cumhuriyet dönemindeki belli başlı Molière temsililerine alfabetik sırayla bakalım³⁶.

– *Amphitryon*: (Ali Teoman çevirisi). İzmir Şehir Tiyatrosu'nda 1950'de oynandı.

– *Ayyar Hamza*: Naşit 1929'da, İstanbul Şehir Tiyatrosu 1942'de, Nejat Uygur 1967 ve 1972'de oynadı.

– *Azarya*: Muhsin Ertuğrul'un Ferah Tiyatrosu'nda 1925'te, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda 1928'de oynandı.

– *Cimri*: (İ.H. Danişmend, sonra Yaşar Nabi Nayır, sonra Sabahattin Eyüboğlu çevirileriyle) İstanbul Şehir Tiyatrosu 1943'te, 1944'te, 1965 ve 1966'da, Devlet Tiyatrosu 1948'de.

– *Don Juan*: (İ.Galip Arcan, sonra A.Vefik Paşa, sonra Melih Cevdet Anday çevirileri). Raşit Rıza topluluğu 1927'de, İstanbul Şehir Tiyatrosu 1950'de, Devlet Tiyatrosu 1950'de Jean Mercure düzeniyle.

– *George Dandin*: Cemal Vuruşkan Tiyatrosu Ankara'sa 1969'da oynadı.

– *Gülünç Kibarlar*: (İ. Galip Arcan çevirisi) İstanbul Şehir Tiyatrosu 1935–36 süreminde, Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi 1940'da oynadı.

– *Hastalık Hastası*: (İ.H. Danişment, sonra Lûtfi Ay çevirisi) İzmir Şehir Tiyatrosu 1948'de, Devlet Tiyatrosu 1973'te (Roland Pietri düzeniyle oynadı).

³⁴ Bu konuda bkz. İbrahim Necmi [Dilmen], "Molière Haftası", *Yarın*, 19 ocak 1922, sayı 14; F.N., "300. Sene-i Devriye-i Velâdeti Münasebetiyle Molière ve Ahmet Vefik Paşa", *Yarın*, 26 ocak 1330, sayı 15.

³⁵ Molière çevirilerinin 1928'e dek baskıları için bkz. Türkân Poyraz-Nurnisa Tuğrul, *Tiyatro Bibliyografyası* (1859–1928), Ankara 1967; 1928–1959), arası için bkz. Sebhat Turan-Behire Abacıoğlu, *Tiyatro Bibliyografyası* (1928–1959), Ankara 1971.

³⁶ Bunlar için bkz. Metin And, *50 Yıllık Türk Tiyatrosu*, İstanbul 1973. "Oynanmış Oyunlar Dizini",

- *İşkilli Memo*: İstanbul Şehir Tiyatrosu 1942 ve 1955'te oynadı.
- *Kadınlar Mektebi*: (çeviri Sabahattin Eyüboğlu - Bedrettin Tuncel) İstanbul Şehir Tiyatrosu 1943'te, Devlet Tiyatrosu 1963 ve 1968'de oynadı.
- *Kibarlık Budalası*: (Ali S. Delilbaşı çevirisi) İstanbul Şehir Tiyatrosu 1941'de, 1954'de, 1969/70 süreminde, Devlet Konservatuarı Tatbikat Sahnesi 1944'te, Devlet Tiyatrosu 1960'da.
- *Kocalar Mektebi*: İzmir Şehir Tiyatrosu 1948'de oynadı.
- *Meraki*: İstanbul Şehir Tiyatrosu 1955, 1972, 1973'te, Devlet Tiyatrosu 1956, 1972, 1973'te oynadı.
- *Mürai*: (S. Sami-M. Kemal Küçük uyarlaması) İstanbul Şehir Tiyatrosu 1928'de, 1931'de, 1947'de, Ankara Meydan Sahnesi 1960'da
- *Scapin'in Dolapları*: (Orhan Veli Kanık çevirisi) Devlet Tiyatrosu 1950'de. İstanbul Şehir Tiyatrosu 1962'de oynadı.
- *Tartuffe*: (Orhan Veli Kanık çevirisi) Devlet Konservatuarı Tatbikat Sahnesi 1949'da, İstanbul Şehir Tiyatrosu 1953, 1964, 1965're oynadı.
- *Varyemezoglu (Cimri'nin Esat Nermi eliyle özgür uyarlaması)*: Nejat Uygur topluluğu 1970 ve 1972'de oynadı.
- *Yorgaki Dandini*: Ferah Tiyatrosu 1925'te, İstanbul Şehir Tiyatrosu 1925'te oynadı.
- *Zor Nikâh*: Sadi Tek topluluğu 1932'de, Sadi Tek /Naşit topluluğu 1935'te, Devlet Tiyatrosu 1956'da oynadı.
- *Zoraki Tabib*: Naşit 1938'de, Devlet Tiyatrosu 1969 ve 1970'de oynadı.

Geçtiğimiz 1972 yılı Molière'in doğumunun 350. yıldönümüydü. İçinde bulunduğumuz 1973 yılı ise hem Molière'in ölümünün 300. yıldönümü, hem de Ahmet Vefik Paşa'nın doğumunun 150. yıldönümüdür. İstanbul Şehir Tiyatrosu bu kutlamada *Meraki*'yi oynadı. Devlet Tiyatrosu ise Bursa'da Ahmet Vefik Paşa'nın adını taşıyan tiyatrosunda *Meraki*'yi sahneledi. Ankara'da Devlet Tiyatrosu üç tiyatrodada bu kutlamayı üç anlamlı eserle yaptı: Tanzimat Molière'i ve Ahmet Vefik Paşa'nın yetiştirmesi olan Feraizcizade Mehmet Şakir'in, Molière'den esinlenerek yazdığı *Evhami*'yi, Haldun Taner'in Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa valiliğinde, Bursa'da kurulan tiyatro çalışmalarını gerçek kişilerle, hem de Molière fikri çatısında Molière'in ve Türkiye'deki tiyatro anlayışının serüvenini çizen başarılı *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*'nı, ayrıca *Hastalık Hastası*'nı sahneledi.

توزیاتی نوسنی

سہزادہ باسندہ فرغ نیازوسندہ

کانون اولک ۲۹ جنی بخشنہ کوفی افشاہن خانم دیکارہ برتکده
کانون اولک ۳۰ جنی جمعہ کوفی کونزور خانم دیکارہ برتکده

بايقوش

مؤلفی : خالد مغزی

زور نکاح

مؤلفی : سولہر - ناقلی : احمد رفیق باشار احمد
بايقوشک توزیاتی

عایشہ	نیزا بی بی جان خانم	یولیس	رائس صاحبک
نہنہ	آدرین جانان	کویج	فانوق
پربر بی بی سی	آدرین	محمد	سوعده
	برنجی کویج : دوسنی بک	ایجنی کویج : جدلابک	

فساتلر دہ تہل بوقدر

اعلان

بن و فطنه شرق نام ارمی تیاتر رسده است و بختینه انجمنی بعضی
 همه کجی مناسانه حیرت بخش اوله جوق درجه ده لبعزای عیانت اوله جوق
 و ایلدین مذکور تینده او سانبله جوق او بوند بور سستیاق اوج فصلدن
 عبارت و ما هجره تک موفاتی بر فصل قومد یا سید رحمت
 بودنی درت فصلدن عبارت بولنده جوق و او پر اقاماتی اوزره شرق
 او قورنه جقد زبو قومد یا فرانسه مؤلفین مشهوره سنده نسوس سیو
 اوله بام نالک تالیفاتندن او تور سیر و تماشایه رخصت بوند نالک فرجاند
 عنون اوله حقلری بی اشتیاقه اولقله اعلانده است از اولندی

ԹՎ ՏՐՈՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ

ՎԱՐՉՈՒԻՒ ԱՆԷՐՈՒԵԱՆԻ

17 զիկտր Հիւզարթի Գիշիք յամ 2½.

ՏԱՆԿԵՐԵՆԵՐԿԱՅԱՆՑՈՒՆ

Գ. ՏԸ ԲՈՒՐՍՈՆԵԱԳ

ՎԱՏԱԿԵԳՈՒԻ ԵՐԳՍԷԱԿՆ ՅԵՐԿՍ ԱՐԱՐՈՒՍՈՍ

ՄԱՀ ԱՌԻՊԻՅԵՐԻՆ ՄԻԻԿԵԱԳԱՐԸ

ՍՈՎՈՐՍԿԱՆ ԳԻՆԵՐԸ

1866'da Şark Tiyatrosu'nda Türkçe oynanan *Mahçubiyetin Mükafatı* ile Molière'in *Monsieur de Pourceaugnac*'ın el ilânı.

نقد انبیاء تروسی

شهرزاده باشد نزع تیار و سنده

کانونه اینک ۲۲ جمعی بازار کوفی اقصای خانم و بکاره برکک

سولیک .. ۳ جیمی و وریه ولادتی سابله

ایلیک دفعه اوله رن

مراقی

نوی ۳ برده

موتلفی: سولیک و توزیعات ناقای: احمد رفیق باشا مرحوم

سازما	نیریا بیجیان خانم	رشدایی	بزار بلیک
خیمفا	قنار	هفتقنق	باشا رضا
جیتما	آدرین چنان	عبدالولی	ادینیک
هنما	(...)	لیسته	بلون
دائزینتی	وصفی بک	صدیقی	سورمه
سعار	فانی	زهره	جهلول

(نور تکام) دن هابیر ایزمجه ۱۰۰۰
بسانا کرده تیل بوفدر

1960'da Devlet Tiyatrosu'nda *Kibarlık Budalası*

Devlet Tiyatrosu'nda *Zor Nikâh*

1928'de Darülbedayi'de *AZARYA*